

Julia Kristeva’s “Abjection Theory” in *The Beauty Queen of Leenane* by Martin McDonagh and *Prince Ihtejab* by Hooshang Golshiri: A Comparative Study

Narges Bagheri¹

Mohammadnabi Tavallaei²

Introduction

Julia Kristeva a Bulgarian philosopher and feminist critic emphasizes strictly the integration of two fields of psychoanalysis and literature. She presents abjection theory as a new literary theory for the first time and changed the general psychological view toward women, their body and their connections to children. Kristeva's theory of abjection is concerned with figures that are in a state of transition or transformation. The abject is located in a liminal state that is on the margins of two positions (his subjectivity and his mother as other and abjection). This state is particularly interesting to Kristeva because of the link between psychoanalysis and the subconscious mind. She sees literature as a platform where the poet or writer as a character reflects his own or others' psychological crisis and the disasters of society in his works. This philosopher believes that the whole language is a dynamic signifying process consisting of a set of meanings and forces called the symbolic, which is the discussion of syntax, and the semiotics, the discussion of feelings in words. The difference between the two is the difference between culture and consciousness with unconscious and feelings. People depict their inner world about abjection through these two. *The Beauty Queen of Leenane* and *Prince Ihtejab* are two well-known works from two different countries, whose characters are not safe from the consequences of the

¹ kharazmi university

² Phd.Urmia university

family life besides the situation of the society and the abjection feelings inside. They have psychologically similar characters trying to exonerate themselves from their crimes under the shade of language and provide a description for their past life. These two similar characters try to separate themselves from the abjection by pretending innocent and oppressed, but in this way they somehow become the impurity and finally, in a similar way, they fall into the abyss of matricide and abjection.

Research questions

The following research questions are raised for the purpose of the current research:

1. How the abjection is formed?
2. How McDonagh and Golshiri use the text to describe and present the abjection theory?
3. What is the reaction of main characters “Prince” and “Maureen” to this theory?

Research background

McDonagh's play *The Beauty Queen of Leenane* and Golshiri's *Prince Ihtjab* have each been the subject of various researches. According to Coward (1990), in *Beauty Queen*, the author tried to reflect the depressed nature of Irish society as a result of colonization. Miedke (2010) believes that he shows the turmoil of the human spirit through the image of a young girl who immigrates to England but continuous racial harassment disturbs her psyche. Kearney (1997) states that in this play, the author presents a dark image of Ireland and its representation through an old and cruel mother destroys the poetic discourse of the motherland. Karadagh (2011) believes that the main character of the play unconsciously wants to get rid

of the vicious cycle of her life by killing her old mother. Yet none of these studies have taken a step backward to analyse the basic and vital relationship between mother and her daughter in order to find out the root of the problems between these two.

Prince Ehtjab has been the subject of various studies as well. The most related studies to the topic of this article are as follows. According to Seidan (2008), the structure of this novel is formed based on the ruling relations between the weak and the strong in the society. Shirvani et al. (2019) believe that in this novel, two bold categories of life and death are in conflict, and everything that the main character comes in contact with leads to death. Mozafari (2013) argues that the Prince looks for substitute objects like his servant to relieve his restless soul in order to eliminate his sufferings that cannot be symbolized (expressed). Rezaei (2018) also believes that the prince used defensive methods to treat his feelings of inferiority, such as love seeking and isolation but this solution has also failed. Nonetheless, the root of many of the Prince's problems goes back to his childhood and his psychological problems and inherited negative view of his mother and women as abject objects hidden from the critics. This article for the first time, matches the abjection theory in two important works from two different cultures and languages to scrutinize the what and why of mother-child relationships. It aims to show how the selfish love of the Irish mother in *Beauty Queen of Lenane's* drama and women in history of the Qajar family in *Prince Ehtjab* novel are considered as an abjection, and how the characters avoid these abjections but do not success and how they themselves change in to an abjection.

Main discussion

Based on the theory of abjection, subject upon entering the sphere of the symbolic, recognizes any aliens and dangerous objects for the boundaries of his subjectivities as an abjection and tries to reject them. Some authors have employed

this theory to mention the abjection of people's souls and everything that causes these abjections by using words and phrases and creating a suitable atmosphere so that people can achieve purity. The present study, with descriptive and analytical method, examines and compares the abjection in two works of *Beauty Queen of Leenane* and *Prince Ehtjab* from two different countries in order to investigate the origin of the damage and abjection of Prince and Maureen's soul through semiotics. These two characters are looking for their innocence and try to remove the impurity from their lives and join the pure. In this regard, they use various methods such as denying the mother-child relationship, denying the mother as abjection, others and alienated object, defend the privacy of the subjectivity of the (individual) identity and using unpleasant words. But in the end, their efforts are useless and they themselves somehow become abject, their hands are stained with blood and sink into nothingness.

Conclusion

Kristeva views literature as a kind of mental projection that is very useful for depicting mental crises hidden in the unconscious. She believes that literature can play a purifying role and not only depicts mental pains and analyse them, but can also release people's minds and purify it. When people see something as an abject object in their subconscious, they indirectly use words and expressions that depicts the abjection, or draw a space corresponding to the abjection. In this way without the need of directly showing the pains of tension, unhappiness is passed through the filter of art and literature, and people are refined with the help of the acting out. According to Kristeva, abjection theory helps the writers to overcome the most bitter social disasters and crises of human society, such as colonialism, poverty and corruption. In both *Prince Ihtjab* and the *Beauty Queen of Leenane*, the language as a combination of the symbolic and the semiotics describes the personality traits, corruption and abject people. *Prince Ihtejab* may claim in heart

that he is separated from them, but in fact due to the heinous acts he has committed, this separation is impossible, and he is also abjection in some way. Maureen, who constantly tries to show her mother as a hidden monster in her conversations, suddenly displays her evil nature and sick psyche in such a way that she herself becomes more abject and finally murders her mother. The subjects of both stories, on the path of regaining their own identity and joining the purity, become the abjection in their way. While representing the past events, space, colours, concepts and unpleasant words add the bitterness to the stories. The present study proves that in Kristeva's theory of abjection and literary text search explores the inner and outer world of contemporary man, and can help to act out mental injuries and even their purity. Subjects in the above mentioned works consider the context as an option to evade themselves and find the roots of their wounds.

بررسی تطبیقی تئوری «امر آلوده» ژولیا کریستوا در ملکه زیبای لی نین اثر مارتین

مک‌دونا و شازده احتجاب اثر هوشنگ گلشیری

نرگس باقری^{1*} محمدنبی تولایی²

1- کارشناسی ارشد دانشگاه خوارزمی

2- دکتری تخصصی دانشگاه ارومیه

چکیده

بر اساس فرآیند آلوده‌انگاری، سوژه با ورود به حوزه امر نمادین، آنچه را که برای مرزهای سوژکتیو ته‌اش، ابژه‌ای بیگانه و خطرناک تشخیص دهد «امر آلوده» می‌پندارد و در صدد طرد آن بر می‌آید. ژولیا کریستوا متن ادبی را همچون یک دال برتر آلوده‌انگاری، جایگاهی در نظر می‌گیرد که نویسنده آلودگی‌های روح افراد و هر آنچه سبب این آلودگی‌ها می‌شود را با بکارگیری کلمات و عبارات و فضاسازی متناسب به نمایش می‌گذارد تا افراد بتوانند به طهارت برسند. پژوهش حاضر با روش توصیفی تحلیلی به بررسی و تطابق آلوده‌انگاری در دو اثر *ملکه زیبای لی نین و شازده احتجاب* از دو کشور متفاوت می‌پردازد تا ریشه آسیب‌ها و پلیدی‌های روح «شازده» و «مورین» را از خلال امر نشانه‌ای بررسی نماید. این دو شخصیت در پی برائت خویش و حذف امر آلوده از زندگیشان بر می‌آیند و به گمان خویش در صدد پیوستن با امر پاک هستند. آنان در این راستا از شیوه‌های گوناگونی همچون نفی رابطه مادر- فرزند، انکار مادر به عنوان امر آلوده، تلاش برای دفاع از حریم سوژکتیو ته (هویت فردی)، جدال برای حذف امر آلوده و به کارگیری

فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های ادبیات تطبیقی
دوره 1، شماره 1 بهار 1402، ص 1-27

واژگان ناخوشایند استفاده می‌کنند. اما در نهایت تلاش‌هایشان بی‌فایده است و خود به نوعی تبدیل به امر آلوده گشته، دستشان به خون آلوده می‌شود و در کام نیستی فرو می‌روند.

کلمات کلیدی: آلوده‌انگاری، امر نمادین، امر نشانه‌ای، شازده احتجاب، ملکه زیبای لی‌نین

1. مقدمه

ژولیا کریستوا فیلسوف بلغاری، منتقد ادبی پسا ساختارگرا و روانکاو فمینیست است که بر تلفیق دو حوزه روانکاوی و ادبیات تأکید نموده و آثار ادبی بسیاری را از دیدگاه فمینیستی بررسی کرده. کریستوا در نظریاتش چرخش چشمگیری از مفاهیم پدرسالارانه فروید به سمت بدن زنان، روابط مادر- فرزند و تأثیرش در فرایند رشد فرزند دارد. کریستوا اولین بار با به کارگیری مفهوم آلوده‌انگاری در تحلیل کتاب *سفر به انتهای شب* نوشته فردینان سلین، آلوده‌انگاری را به عنوان یک نظریه جدید ادبی ارائه نمود. کریستوا با بهره‌گیری از علم روانکاوی و مطرح کردن نظریه آلوده‌انگاری¹، ادبیات را بستری می‌داند که شاعر یا نویسنده به مثابه یک فرد²، بحران‌های روانی خویش و فجایع جامعه را در آثارش انعکاس می‌دهد. این فیلسوف معتقد است کل زبان، فرایند دلالتی پویایی متشکل از مجموعه‌ای از معانی و نیروها به نام «امر نمادین»³ (که همان بحث صرف و نحو است) و «امر نشانه‌ای»⁴ (که بحث احساس در کلام است) و تفاوت میان این

1 Abjection Theory

2 Subject

3 The Symbolic

4 The Semiotic

دو را به تفاوت میان فرهنگ و طبیعت، خودآگاه و ناخودآگاه، و عقل و احساس همانند می‌کند. در این نظریه که برآمده از دیدگاه‌های پساساختارگرایانه اوست فرد از طریق زبان نشانه‌ای و شرح آلودگی‌ها با عبارات ناخوشایند و یا فضاسازی مناسب، از آلودگی‌های اطراف خود برائت می‌جوید. *ملکه زیبایی لی‌نین* و *شازده احتجاب* دو اثر شناخته شده از دو کشور متفاوت هستند که شخصیت‌هایشان از تبعات وضعیت زندگی خانوادگی، جامعه و نیز امر آلوده در امان نیستند. شخصیت‌هایی از نظر روانی شبیه به هم که در تلاشند با کمک زبان و ارائه شرحی از جریان زندگی گذشته‌شان خود را از جنایاتشان تبرئه کنند. این دو شخصیت در تلاشند که با معصوم‌نمایی و مظلوم‌نمایی، خود را از امر آلوده جدا کنند اما در این مسیر خودشان به نوعی تبدیل به امر آلوده می‌شوند و در نهایت به گونه‌ای مشابه در ورطهٔ مادر/ زن کشی سقوط می‌کنند.

۱.۲. سوالهای پژوهش

پژوهش حاضر بر آن است که نشان دهد «امر آلوده» چگونه شکل می‌گیرد؟ مک‌دونا و گلشیری چگونه متن را در خدمت توصیف «امر آلوده» به کار می‌گیرند؟ واکنش «شازده» و «مورین» به این مقوله چیست؟

۲. پیشینه پژوهش

نمایشنامه *ملکه زیبایی لی‌نین* و رمان *شازده احتجاب* هر یک به طور جداگانه موضوع تحقیقات گوناگونی بوده‌اند. به بیان کوارد (1990) در *ملکه زیبایی لی‌نین* نویسنده در تلاش است ماهیت

افسردۀ جامعه ایرلند را در نتیجه استعمارزدگی منعکس کند. میدکه (2010) معتقد است این نمایش از طریق تصویر دختر جوانی که به انگلستان مهاجرت می‌کند ولی آزارهای نژادی پیوسته روانش را به هم می‌ریزد، غلیانات روحی انسان را به نمایش می‌گذارد. کرنی (1997) می‌گوید در این نمایش نویسنده با ارائه تصویری تاریک از ایرلند و بازنمایی‌اش از طریق مادری پیر و بی‌رحم، «گفتمان شاعرانه سرزمین مادری» را نابود می‌کند. کاراداغ (2011) باور دارد شخصیت محوری نمایش به طور ناخودآگاهی می‌خواهد با کشتن مادر پیرش از دور باطل زندگیش خلاص شود. اما هیچ‌یک از این بررسی‌ها تاکنون گامی به عقب ننهاده که به واکاوی رابطه ابتدایی و حیاتی مادر و دختر ورود کند تا دریابد مشکلات میان این دو، ریشه در چه عاملی دارد.

رمان *شازده/احتجاج* هم موضوع تحقیقات گوناگونی بوده که نزدیک‌ترین پژوهشها به بحث مقاله حاضر بدین شرحند: به اعتقاد سیدان (۱۳۸۷) ساختار این رمان بر مبنای روابط حاکم میان ضعیف و قوی در جامعه شکل گرفته. شیروانی، فلاحی، حیدری نوری (۱۳۹۹) بر این باورند که در این رمان دو مقوله پررنگ مرگ و زندگی در تقابلند و هر آنچه که شخصیت اصلی با آن ارتباط می‌گیرد به مرگ می‌انجامد. جلوه بورکی، مظفری (۱۳۹۹) استدلال می‌کنند که شازده برای از بین بردن رنجهای غیر قابل نمادینگی (بیان) به دنبال ابژه‌های (موضوعات) جانشینی مثل خدمتکارش است تا روح ناآرامش را تسکین دهد. اکبر بالایی، اکبری، رضایی (۱۳۹۸) هم معتقدند که شازده برای درمان احساس حقارتش به شیوه‌های دفاعی مثل مهرطلبی و انزوا روی

آورده که این راهکار هم شکست خورده. اما ریشه بسیاری از مشکلات شازده هم همچون مورین به کودکی‌اش و دیدگاه منفی روانکاوانه و موروثی‌اش نسبت به مادرش و زنان باز می‌گردد که از نظر منتقدان پنهان مانده.

پژوهش حاضر بر آن است که برای نخستین بار به بررسی و تطابق «امر آلوده» در دو اثر مهم از دو فرهنگ و زبان متفاوت بپردازد؛ چستی و چرایی روابط مادر- فرزند را موشکافی نماید و نشان دهد که چگونه عشق سوءاستفاده‌گر مادر ایرلندی در ملکه زیبای لی‌نین، و پیشینه زدالت بار خاندانی قجری در شازده احتجاب، رانه‌ای (محرکه‌ای) آلوده به شمار می‌آیند که شخصیتها از آن گریزانند اما در این راه موفق نیستند و خود تبدیل به امر آلوده می‌شوند.

2. چارچوب نظری

ژولیا کریستوا در نظریات خویش بسیار وامدار روانکاوی لکان، فروید و زبان‌شناسی سوسور است. وی به پیروی از فروید معتقد است فرد مورد توجه علم روانکاوی شخصیت دو پاره‌ای است که بین خودآگاهی و ناخودآگاهی نوسان دارد؛ اما نکته مهم در تفکر پسا ساختارگرایی او وجود شکاف‌هایی در شکل‌گیری فرد است؛ چرا که هویت فرد هنوز به واسطه فرهنگ و امر نمادین به شکل هستی جمعی درنیامده. درباب اهمیتی که کریستوا به فرد می‌دهد همین جمله

بسنده می‌کند که «هر نظریه‌ای در باب زبان، نظریه‌ای درباره سوژه (فرد) است.» (Mcafee, 2004: 29) به همین دلیل وی نظریه زبانی خود را «سوژه در فرایند^۱» نامیده؛ چرا که «سوژه سخنگو^۲ همچون یک روح، معنا را در کالبد زبان می‌دمد. برای کریستوا، «خود»^۳ از «سوژه» جداست. «خود» همان است که در علوم روانشناسی برای اشاره به فرد خودمختار و خودآگاه به کار می‌رود؛ اما «سوژه» تحت شرایط خارج از کنترل فرد قرار دارد. در مفاهیم کریستوایی سوژه «شخصی است که از زبان برای انتقال ایده‌ها و نظریاتش استفاده می‌کند.» (Mcafee, 2004: 14) و می‌تواند همان نویسنده یا شاعر متن ادبی باشد که قادر است با خلاقیت خویش فردیتی معترض در ساختارهای گفتگویی و ادبی بسازد، معنا تولید کند و در تکاپو باشد. بنابراین زبان و سوژه با هم در ارتباطی پویا و هماهنگ هستند و از آنجا که اهمیت گفتگو با عاملیت زبان در ساختن هویت سوژه بسیار حائز اهمیت است کریستوا رابطه میان زبان و سوژه را از دیدگاه روانشناختی مورد بررسی قرار می‌دهد و به کندوکاو هرآنچه قلمرو زبان را تشکیل می‌دهد، می‌پردازد.

۲.۱. عملکردهای زبان: امر نشانه‌ای و امر نمادین

1 Subject in process
2 Speaking Being
3 Ego

کریستوا زبان را فرایندی پویا می‌داند و برای عملکرد دلالتی زبان دو جنبه تعریف می‌کند: امر نمادین، امر نشانه‌ای. او «امر نشانه‌ای» را مربوط به جنبه عاطفی زبان معرفی می‌کند که تابع قوانین روشمند نیست؛ بلکه روشی ناخودآگاه است که انرژی جسم و روان را همزمان در فرایند زبان آزاد می‌کند. در امر نشانه‌ای «زبان، عامل انگیزش احساس یا به طور مشخص تر رانه‌هاست (محرکه‌هاست)» (Sjoholmi, 2005: 3) و زبان را امری زنانه (از منظر احساسی) در بدن زنان مجسم می‌کند که امری پیش‌آدپی (قبل از مرحله آشنایی کودک با موجودیت پدرش) است که تنها با درکی زیباشناختی به فهم در می‌آید. (Fletcher, 1990: 27) در باب اهمیت امر نشانه‌ای این مثال کریستوا کفایت می‌کند که ما در صورت صحبت کردن بدون استعمال امر نشانه‌ای همانند بازیگری ناشی هستیم که تنها متن را روخوانی می‌کنیم (McAfee, 2004: 20). امر نشانه‌ای، از زبان همچون بستری برای تخلیه روانی بهره می‌گیرد که در متون و گفتمان‌های هنری و ادبی کاربرد دارد. در مقابل، «امر نمادین، شیوه‌ای از دلالت است که بر دستور زبان و نحو آن مبتنی است» (Kristeva, 1984: 27) و هنگام گفتگو با دیگران و علی‌الخصوص پدر، کم‌کم در فرد ایجاد می‌گردد. این شیوه همان بیان منطقی امور می‌باشد که فرد تلاش می‌کند معنای مورد نظر را واضح و بدون ابهام بیان کند، همانند استفاده در گفتمان‌های علمی. به اعتقاد کریستوا در جهان کنونی، امر زیباشناختی توسط امر نمادین محدود

گشته و سوژه باید برای رهایی از این سلطه در عرصه سیاست، اجتماع و فرهنگ دست به دامان امر نشانه‌ای گردد و راهی برای سرپیچی از قوانین امر نمادین بیابد. وی در صدد است تا با بازیابی مفهوم سوژه، ظرفیتهای پنهان زنانه - مادرانه زبان را به عنوان نشانه اصلی امر نشانه‌ای باز تولید نماید. در زمان هیجان، سوژه با کمک زبان به فضای کورای نشانه‌ای و امر نشانه‌ای باز می‌گردد؛ یعنی زبان که با امر نشانه‌ای بیشتر قرابت دارد همچون یک پالایشگر عمل می‌کند و ادبیات می‌تواند نقش یک پالایشگر را ایفا و روان سوژه را تطهیر و پاکیزه نماید.

۲.۲. کورا

کورا^۱ یک اصطلاح یونانی معادل «مکان»^۲ انگلیسی است که اولین بار افلاطون در رساله تیمائوس در اشاره به چگونگی پیدایش جهان آنرا به کار گرفت. کورا را می‌توان همچون دایه‌ای برای هر «عمل تکوین و شدن» در نظر گرفت. (McAfee, 2004: 18) افلاطون مکان را از این نظر که پذیرنده فرزند است و اجازه رشد در درونش را به فرزند می‌دهد، شبیه مادر می‌داند و کریستوا این مفهوم را از وی عاریه گرفته و کورا را مربوط به امر

1 Chora /Kora

2 Place

مادرانه و زنانه می‌داند. او کورا را فضایی معرفی می‌کند که نقش مهمی در تکوین اولیه سوژه ایفا می‌کند و بر شکل‌گیری «من» و تمایز من/دیگری^۱، سوژه/ابژه^۲ (فرد/شی یا فرد بیگانه)، مقدم است و کودک پیش از ورود به مرحله نمادین و ابژه‌سازی (بیگانه‌پنداری) در آن به سر می‌برد. (McAfee, 2004: 19) کورا بیان نشانه‌های فیزیکی، انباشت انرژی و محرک‌های جسمانی غیر قابل بیان است که مجال برای تشکیل ندارند ولی از طریق اثراشان شناخته می‌شوند. کریستوا می‌خواهد با طرح کورا زمینه درک هستی فرد را قبل از فرد شدن فراهم کند و با تفاسیر روانکاوانه و زبان شناختی خود تصویر پویاتری از این مفهوم به دست دهد. او می‌خواهد با ربط دادن این واژه به زبان به فرایندهای مختلف مقدم بر نشانه و قواعد نحوی اشاره کند که نشانه‌های زبانی نمی‌توانند بر آن دلالت کنند. (Fletcher, 1990: 46) کریستوا این فضا را منشأ آغازین سوژه و هستی نشانه‌ای می‌نامد و آنرا مجموعه افعال سیالی می‌داند که بر «گواه واقع‌نمایی، مکانیت و زمانیت تقدم دارد.» (Moi, 1986: 93-94) اگرچه کودک هنوز قادر به تکلم با زبان نمادین نیست از طریق زبان نشانه‌ای با مادر حرف می‌زند و مادر حرف او را می‌فهمد؛ اما از نظر روانکاوی کودک هنوز به فردی کامل و مستقل تبدیل

1 Me, Other

2 Subject, Object

نشده و حتی قادر نیست تمایزی بین سوژه (خودش) و ابژه (مادرش) قائل شود. پس اهمیت این فضا در این است که در اینجا هم جسم کودک و هم زبان (و هویت) او به تدریج شکل می‌گیرد و می‌توان ریشه‌ی زبان را نیز در این فضا و در پیوند میان کودک و مادر جستجو کرد. اگرچه کورا سازنده و قوام دهنده‌ی فضای روانی سوژه است؛ ولی می‌تواند به همان اندازه عامل گسستگی و شکاف در آن نیز بشود؛ چرا که این فضا منشاء انرژی‌های نشانه‌ای و مؤلفه‌ای مهم در زبان به ویژه زبان شعری است و هرگونه اشکال در آن می‌تواند فردیت¹ فرد را دچار اختلال نماید. بر این اساس کریستوا معتقد است که جدایی از کورا باید به صورت کامل و بر اساس الگوی درست (در مرحله‌ی واپس‌زنی یا همان آلوده‌انگاری) اتفاق بیفتد. اگر جدایی زودتر از موعد درست رخ دهد مسبب احساس فقدان مخرب می‌شود و می‌تواند به اختلالاتی همچون افسردگی، روان‌پریشی، زبان‌پریشی و مالیخولیا بیانجامد.

۲.۳. آلوده‌انگاری

به طور کلی آلوده‌انگاری، طرد و واپس‌زنی چیزی میان «خود» است که برای خود «دیگری» محسوب می‌شود و «خود» بدین وسیله مرزهایی برای یک «من» همواره ناپایدار ایجاد می‌کند.

1 Subjectivity

(McAfee, 2004: 46) از نظر کریستوا آلوده‌انگاری پدیده‌ای روانی است که قبل از مرحله آینه‌ایی¹ لکان اتفاق می‌افتد. لکان معتقد است کودک در مرحله پیش‌زبانی، تصویر خویش را در آینه می‌بیند، مجذوبش می‌شود و سعی می‌کند که از وضعیت خیالی هستی به تصویر تکه پاره خود در آینه وحدت معینی بیخشد. کودک در این مرحله یک کمال مطلوب «ساختگی» یا یک «خود» ایجاد می‌کند و اگر بخواهد به شخصی برای خود تبدیل شود باید جداسازی خود از دیگران را نیز بیاموزد. (سلدن، ۱۳۷۷: ۱۷۵-۱۷۶) «این مرحله آینه‌ای را باید به عنوان مرحله تعیین هویت درک کرد.» (Lacan, 1997: 1) همچنین لکان با اشاره به نقش مادر در این مرحله معتقد است کودک با ورود به ساحت نمادین (کلامی) از یکی‌بودگی پیش‌زبانی که با مادرش داشت محروم می‌شود و حس هجرانی دارد که آن را فقدان یا کمبود² می‌نامد. (McAfee, 2000: 63) این جدایی، مادر را در جایگاه «دیگری» قرار می‌دهد، کودک از سینه مادر جدا می‌شود و تلاش می‌کند این شکاف را پر کند. پس به سمت هویتی منسجم و زبان می‌رود و با دستیابی به هویت خود از طریق تشخیص تصویرش در آینه به دنبال پر کردن این شکاف است. (Groz, 1989: 5) اما کریستوا معتقد است کودک حتی قبل از شناخت نادرست خود در آینه شروع به مفارقت از مادر می‌کند «حتی قبل از اینکه همانند باشم، «من» نیستم مگر اینکه جدا

1 Mirror Stage

2 Lack

شوم، رد کنم، آلوده انگارم.» (Kristeva, 1982: 13) بنابراین، آلوده‌انگاری پیش از فراگیری زبان و من شدن رخ می‌دهد. وینفرید منینگهاوس نیز می‌گوید «امر آلوده چیزی مقدم بر تمایز بین خودآگاه و ناخودآگاه است و همیشه باید از قبل اخراج شود تا برخی از سوژه‌های سخنگو بتوانند از خود به عنوان «من» سخن بگویند.» (Menninghaus, 2003: 369) در این زمان که کودک هویت‌یابی می‌کند در تخیلاتش از طریق مشخص کردن ابژه‌های بیگانه نوعی ارتباط پارانویایی با دیگران را تجربه می‌کند. کودک در فرایند هویت‌یابی‌اش با مادرش است که با ورود پدر این مرحله شکاف می‌دارد و فروید این گسست را عقده‌ادیپ¹ می‌نامد زیرا کودک می‌بیند که مادرش فاقد قضیب² است. (McAfee, 2004: 20) در این مرحله، سرخوردگی کودک آغاز می‌گردد، شروع به همانندسازی با پدرش می‌کند و به امر نمادین، فرهنگ و زبان ورود می‌کند.

آلوده‌انگاری مثل نوعی ناپاکی و گناه فکری است که بسیاری از گفتمان‌های مذهبی خواهان دوری افراد از آن هستند زیرا اگر چه فرایندی روانی است؛ اما تمامی ابعاد زندگی افراد را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. «این پدیده مرحله‌ای گذرا نیست؛ بلکه فرایندی همیشگی است که کارکردی اساسی در برنامه‌ریزی ذهن دارد.» (Taylor, 2009: 80) امر آلوده چیزی است که

1 Oedipus Complex

2 Phallus

هویت نظام و نظم بدن پاک را مختل می‌کند؛ زیرا مرزها، مواضع و قوانین را رعایت نمی‌کند.» (Kristeva, 1982: 4) پس جوامع تابوهایی برای محافظت از «خود» تعیین می‌کنند؛ زیرا ریشه تمام آلوده‌انگاری‌ها به آلوده‌انگاری مادر (سرآغاز هستی) برمی‌گردد و اولین احساسات انزجار، پرخاشگری و نارضایتی در ارتباط با مادر و بدنش شکل می‌گیرد. اگر کودک در مرحله قطع ارتباط با مادر به فهم خوبی از این رابطه رسیده باشد می‌تواند در مسیر رشد و در ارتباطات آینده با سایر افراد بدون مشکل پیش برود. همان مرحله‌ای که کریستوا «گذار از کورای نشانه‌ای» می‌داند و اعتقاد دارد که این رابطه رابطه نیکویی است «زیرا کشف یک «دیگری» در خودم، «من» را دچار شیزوفرنی نمی‌کند؛ بلکه قادر می‌کند در مقابل خطر روان‌پریشی بایستم؛ چیزی که شاید تنها جهنم حقیقتاً هولناک باشد.» (Kristeva, 1987: 5-6) تمدن بشری با سرکوب و انکار این فرایند مشروع اولیه بشر، زمینه مادرکشی و ظهور آلوده‌انگاری منحرف پدر سالارانه را فراهم می‌نماید. «آلوده‌انگاری هم فرد را به خطر می‌اندازد از این جهت که مرزهای «خود» را تهدید می‌کند و منشا حیوانی ما را یادآوری می‌کند و هم از ما محافظت می‌کند چون می‌توانیم به طرق مختلف امر آلوده را دور کنیم. آلوده‌انگاری به دو صورت تجلی می‌یابد: بیرون راندن امر آلوده و قید و شرط گذاشتن برای آلوده بودن.» (Arya, 2017: 51-55)

۲.۴. آلوده‌انگاری و ادبیات

کریستوا با توجه به نقش پالایندگی ادبیات، این مقوله را قابل بحث می‌داند؛ زیرا خالق اثر ادبی و هنری در حین آفرینش، با برون‌ریزی آلودگی‌ها تلاش می‌کند سوپژکتیویته خود را از آن مبرا کند و اثر ادبی حتی ناخواسته و ندانسته نوید پاک‌ی و طهارت روح را می‌دهد.» (McAfee, 2004: 41-42) کریستوا ادبیات آلوده‌انگار را در بطن فرهنگ جوامع مهم می‌داند؛ زیرا می‌تواند درونی‌ترین بحران‌های اجتماعی، جدیدترین فجایع انسانی و نابسامانی‌های جهان پیرامون را در مضامینی چون مرگ، رنج و آلودگی نظام‌های اجتماعی به زیبایی نمایش دهد؛ (McAfee, 2004: 41-42) و ترس و تنفر سوژه را برانگیزند که به نابودی آن برخیزد و آنرا فرآیند «برون‌ریزی» نام می‌نهد. او می‌گوید متن به صورت ابزاری جهت دگرگون کردن محدودیت‌ها، رکودهای اجتماعی و طبیعی و مقاومت‌ها در می‌آید و همه اینها با وارد کردن هر یک از نشانه‌های دلالتی (نمادین، نشانه‌ای) انجام می‌پذیرد. (Payne, 1993: 165)

3. نگاهی به نمایش ملکه زیبای لی‌نین و رمان شازده احتجاب

نمایشنامه ملکه زیبای لی‌نین اثر نویسنده ایرلندی مارتین مک‌دوننا نمایشی کمدی- تراژیک است که ماجرای آن در کوه‌های کاناماره و دور از جامعه می‌گذرد. مورین دختری چهل ساله است که با مادرش مگ هفتاد ساله زندگی می‌کند و خودخواهی‌ها و دخالت‌های مادرش در امورات شخصی او جدی‌ترین رابطه عاشقانه‌اش را به خطر می‌اندازد. بخشی از بدن مگ سوخته است، از عفونت ادراری رنج می‌برد و مدام با کارها و حرفهایش مورین را آزار می‌دهد. نهایتاً مورین

که از بیماری روانی رنج می‌برد به امید یافتن خود سالم و حقیقی‌اش، خلاصی از مسبب مشکلاتش و یافتن یک زندگی راحت، دستش به خون مادرش آلوده می‌شود. رمان *شازده احتجاب* اثر هوشنگ گلشیری روایتگر شب پایانی زندگی شاهزاده قجری به همین نام است. شازده میان اقوام قجری‌اش بزرگ شده، پدربزرگی خون‌خوار و مستبد داشته که اکثر اعضای خانواده‌اش را کشته و یکی از همسران خود را داغ کرده. همسر شازده (فخرالنسا) به اجبار تن به همسری او داده ولی به دلیل تنفر از اقوام مادری‌اش هرگز با او پیوندی محبت‌آمیز برقرار نمی‌کند و قسی‌القلبی اجداد شازده را مدام به او یادآوری می‌نماید. شازده برای کسب محبت او با فخری (خدمتکارش) ارتباط پنهانی برقرار می‌کند تا حسادت او را تحریک نماید اما باز هم موفق نمی‌شود. شازده در تلاش است با جستجو در خاطراتش هویت پاکی برای خودش بیابد و خود را از اجدادش جدا بداند اما با مرور خاطرات و اعمال خشن و ضد انسانی‌اش می‌فهمد که خودش نیز فرقی با آنان ندارد و نهایتاً در تنهایی ناشی از جنایات خانوادگی تسلیم مرگ می‌شود.

۳.۱. بررسی *ملکه زیبایی لی‌نین* و *شازده احتجاب* از دیدگاه نظریه آلوده‌انگاری ژولیا کریستوا

۳.۱.۱. مادر، مصداقی از آلودگی

کودک برای یافتن هویت مستقل و فردیت خویش باید بین خود و مادرش خط مرزی ترسیم کند و از او جدا گردد. «کودک باید بدن مادر را آلوده انگارد تا «خود» با همزاد پنداری با بدن مادر و آلاینده‌های آن آلوده نشود.» (Oliver, 2003: 47)

در صحنه نخست *ملکه زیبایی لی‌نین*، مورین و مادرش در حال گفتگویی پر تنش برخاسته از امر نشانه‌ای هستند و صحبت بر سر قاتلی است که پیرزنی را در دوبلین به قتل رسانده. مورین مادرش را سرمنشا آلودگی‌ها و بدبختی‌هایش در زندگی می‌داند که مانع ازدواج و استقلال اوست و نفرت تمام وجودش را نسبت به او گرفته. او آرزو می‌کند که کاش آن قاتل بیاید کلک مادرش را بکند تا از شرش خلاص شود حتی اگر این خلاصی به قیمت زندگی خودش تمام شود «اگه با تبری چیزی بیفته به جونت و کله تو بکنه و گردنتو خورد کنه اصلاً و ابداً غمم نیس که اول بیاد سر وقت من ... خلاص میشم.» (مک‌دونا، ۱۴۰۱: ۱۴) او که تنها راه ادامه زندگی‌اش را در نبود مادرش می‌داند آرزوی مرگ مادرش را هم علناً به زبان می‌آورد «بعضی وقتها خواب تو رو می‌بینم که با یه لباس سفید و قشنگ اونجا تو تابوتت خوابیدی و من با لباس سراپا مشکی نگات می‌کنم.» (مک‌دونا، ۲۴)

در *شازده احتجاب* هم در تصویری که شازده از مادرش ارائه می‌دهد تلاش می‌کند او را به عنوان امر آلوده نادیده بگیرد و نه تنها خودش به مادرش توجه نمی‌کند بلکه زندهای دیگر هم بدون چشم هستند و او را نمی‌بینند:

«موریانه چشم زنهایی که در دو طرف و بالای سر مادر بودند خورده بود. مادر از میان زنها بلند شد ... دستش را دراز کرد تا شاید احتجاب بلند شود و دست مادر را بگیرد. اما شازده همچنان سر به زیر نشسته بود.» (گلشیری، ۱۳۵۷: ۲۶-۲۷)

شازده نه تنها مادرش را نمی‌پذیرد؛ بلکه به عنوان مصداق آلودگی نمی‌خواهد کسی هم او را ببیند و رابطهٔ مادر/ فرزند را به وضوح نفی می‌کند. نمونهٔ دیگر آلوده‌انگاری موروثی او مادرکشی پدربزرگ اوست «با دست خودم مادر سلیطه‌ام را کشتم ... یکی از شیشه‌های رنگی را شکستم و با چند گلوله راحتش کردم.» (همان، ۶۴) حتی فخرالنسا هم نقشی برای مادرش در زندگیش قائل نیست «هیچ وقت نمی‌گفت مادر» (همان، ۷۹) و او را نیره خاتون خطاب می‌کند. در تمامی موارد فوق، مادرها چهره‌هایی منفورند؛ زیرا افراد آنان را امری آلوده می‌پندارند که مرزهای هویت و استقلال فردیشان را تهدید می‌کنند.

۳.۱.۲. تلاش در جهت انکار و نفی رابطهٔ نسبی با امر آلوده

در فرایند تکوین هویت‌یابی، ذهن و جسم در تعاملی دوسویه هستند و کودک برای شکل دادن به هویت مستقلش و یافتن بدنی پاکیزه مجبور است تمامی پیوندها با مادرش را که امری آلوده می‌پندارد بگسلد. مادر به عنوان «دیگری» در جایگاه «ابژه» واپس زده می‌شود و اولین گام‌های هویت‌یابی کودک محکم برداشته می‌شود. پس کودک باید اطمینان بیابد که این بدن پاکیزه و خالص کاملاً و تماماً در اختیار اوست و این امر تنها با «موضعی تدافعی» علیه ناقض این تمامیت

انجام می‌شود. تفکیک دقیق سوژه از ابژه با برقراری «تمایز اساسی میان من و دیگری، بیرون و درون، پاک و ناپاک» انجام می‌پذیرد. (Kristeva, 1982: 7) بدین روی سوژه هرچه که ناپاک می‌داند از قلمرو بدنش طرد و حذف می‌نماید.

در *ملکه زیبایی لی‌نین*، مورین از ابتدایی که به خودشناسی رسیده مادرش را، و در سطح نمادین، وطنی را که دوست نداشته ترک کرده، به انگلستان رفته و تمامی ارتباطاتش را گسسته. (مک‌دونا، ۴۲) پاسخ‌هایش در مقابل ناله‌های مادر پیرش نشان از طرد کامل وی و قطع ارتباط عاطفی و نسبی با اوست «گور پدر زخم دستت». (همان، ۳۸) حتی زمانی که دور از وطن بود هم به مادرش نامه نمی‌داده و آنجا دلبسته خانم مهربان سیاه پوستی می‌شود که در نتیجه جدایی از او بیمار می‌شود «شوهرش مریض بود ... برگشت لندن ... بعد از اون حالم خراب شد» (همان، ۴۲) و مادرش به عنوان ابژه آلوده به طور کامل کنار نهاده شده.

در *شازده احتجاب* هم زمانی که پدر خسرو فرمان قتل و به مسلسل بستن آدمها را می‌داد «شازده خودش را چسباند به پای پدر. دست پدر هنوز میان موهای خسرو بود». (گلشیری، ۲۲-۲۳) به جای پناه بردن به آغوش مادر، خسرو به پای پدر می‌چسبد و خواستار هیچ ارتباطی با مادرش و محبت او نیست.

۳.۱.۳. ایجاد مزاحمت مکرر توسط امر آلوده

ناخودآگاه افراد همانند فردی محبوبس در تاریکی است که دائماً به هر طریقی با بی‌قراری اعلام وجود می‌کند و در تمامی احوالات فرد، رد پای از آن به چشم می‌خورد؛ یعنی ناخودآگاه همیشه مزاحم خودآگاه می‌شود. کریستوا معتقد است آنچه که «سوژه، آلوده انگاشته یکبار و برای همیشه از بین نمی‌رود» (McAfee, 2004: 49) و امر آلوده همچنان حول آگاهی باقی می‌ماند تا به خودآگاهی فرد آسیب برساند. از نظر کریستوا «سوژه، امر آلوده را هم ناخوشایند می‌یابد هم جذاب؛ بنابراین مرزهای «خود» او به طور متناقضی پیوسته تهدید و تضمین می‌شوند. (McAfee, 2004: 48)

در جای جای نمایش *ملکه زیبای لی‌نین* موضوعات آزاردهنده در رابطه با امر آلوده در حال نفوذ به ذهن مورین هستند. مورین که قبلاً در آسایشگاه روانی بستری بوده در تلاش است گذشته را فراموش کند؛ اما امر آلوده (مادرش) مدام این مسأله را به او یادآوری می‌کند و عذابش می‌دهد «دیفوردهال یه دیوونه‌خونه تو انگلیسه ... میخوای کاغذاشو بیارم ببینی». (مک‌دونا: ۴۰) مورین هم هیچ وقت نمی‌تواند نیش و کنایه‌های او را از یادش ببرد «فراموشش کنم؟ با اون که تمام مدت به من زل زده؟» (همان، ۴۲) اگر چه مادر مورین در تمام زندگی به دختر کوچکترش زور گفته؛ اما مورین حقیقتاً قادر نبوده با او مقابله کند یا از او دل بکند. مادرش نسبت به او همیشه دست به نیرنگ زده و حتی برای پر کردن تنهایی‌اش در روند درمانی دخترش در آسایشگاه روانی دخالت کرده و با مسئولیت خودش او را به خانه بازگردانده. مگ، عنصر آلوده‌ای است

که هرگز در هیچ کجا مجازات نشده و به اعمال ظالمانه خویش همچنان ادامه می‌دهد. حتی حالا که مورین می‌خواهد نفسی بکشد و خواب مردن مادرش را بازگو می‌کند با جوابش بیشتر زجرش می‌دهد «من حالا حالاها رفتنی نیستم.» (همان، ۲۵)

در *شازده احتجاب* نیز خاطرات منیره خاتون همچون نمک، زخم روح خسرو خان را تازه می‌کند. اگر چه از ماجرای منیره خاتون «در آن کتاب قطور نبود» (گلشیری، ۴۲) اما با ورق زدن «منیره خاتون با تمامی آن گوشت گرم و زنده‌اش باز زنده شد. (همان، ۴۲) در ابتدای بازیشان خسرو کوچک اعتراضی به هم آغوشی منیره خاتون و چسبیدن به سینه او نداشت تا اینکه منیره خاتون زیاده‌روی می‌کند. پافشاری منیره خاتون سبب گریختن خسرو و لو رفتن بازی اسب سواریشان می‌شود و نتیجه داغ شدن و دیوانه شدن منیره خاتون است (همان، ۴۳): زن و امر آلوده دیگری که در روان آشفته شازده بی‌تأثیر نیست. اما پس از آن، شازده بارها به سراغ منیره خاتون می‌رود و صدای جیغ‌های آزار دهنده آن دختر بارها در خاطرات شازده به گوش می‌رسد.

۳.۱.۴. دفاع سوژه (فرد) از حریم سوژکتیویته (فردیت)

سوژه برای دفاع از حریم سوژکتیویته‌اش در تلاش است امر آلوده را حذف کند و اگر میسر نشد، راه چاره، پیوستن به امر پاک است. سوژه به عنصر آلوده بدبین است و تلاش می‌کند خود را از او دور نگه دارد. چرا که «امر آلوده همیشه به عنوان تهدیدی آگاهانه و ناآگاهانه برای هویت حقیقی و پاکیزه فرد باقی می‌ماند.» (MAfee,2004: 46)

در *ملکه زیبایی لی‌نین*، مورین در نتیجه بدبینی به مادرش ترجیح می‌دهد به امر پاکیزه‌ای که یک مرد است چنگ بیازد «رابرت کندی رو به جان اف کندی ترجیح می‌دم. به نظر می‌آورد با زنها مهربون تره. (مک‌دونا، ۶۵) مکان این نمایش ایرلند است و سرزمین در ادبیات، نماد مادر است. مورین که جز فلاکت در کشور استعمار زده خویش چیزی ندیده دل خوشی از وطنش ندارد و مجبور شده برای خدمتکاری به انگلستان پیشرفته و ثروتمند برود. وطن، امر آلوده بزرگتری در زندگیش حساب می‌شود و صحبت‌های ری را که معتقد است «همین شهر خراب شده‌مون می‌تونه بکشدت» (همان، ۷۹) تأیید می‌کند. استیصال مورین در برابر حیل‌گریهای امر آلوده، تا بدانجا پیش می‌رود که در نهایت برای دفاع از حریم شخصی‌اش دستش به خونش آلوده می‌شود: «... مگ آهسته آهسته روی کمر به جلو خم می‌شود تا جایی که به شدت به زمین می‌افتد. او مرده است. تکه سرخی از جمجمه‌اش با مقداری مو در کنار سر او آویزان است.» (همان، ۶۷)

در *شازده احتجاب*، شازده با بازگویی جنایات اجدادش و تلاش در زیستنی به دور از این شیوه سعی می‌کند به فخرالنسا که از نظرش امر پاک است نزدیک‌تر شود؛ اما فخرالنسا از ریشه‌های قجری او متنفر است و مدام تحقیرشان می‌کند و شازده نمی‌تواند جایگاهی نزد او بیابد «هنوز ایستاده و ... لبخند می‌زد. همان لبخند تلخی که وقتی آدم می‌دید دلش می‌خواست صورت خودش را پنهان کند یا اینکه برود روبروی آینه قدی بایستد و به سر و وضع خودش دقیق شود.» (گلشیری: ۷۵-۷۶)

اما در راستای این تلاش بیهوده با مرور مداوم خاطره درآوردن چشم گنجشک‌ها با قلم تراش که از درون مایه‌های تکرار شونده داستان است خودش را بخشی از امر آلوده می‌داند و تلاشش برای پیوند با امر پاک راه به جایی نمی‌برد.

۳.۱.۵. کشمکش سوژه و آلودگی

کودک با آلوده‌انگاری مادر قصد دارد از حریم هویتی و استقلال خود دفاع کند. «اولین چیزی که کودک، آلوده به شمار می‌آورد بدن مادر است و این آلوده‌انگاری حق اوست.» (McAfee, 2004: 46) اما آلودگی در نقش مادر، هرگز به طور کامل حذف نمی‌شود و این حضور همیشگی‌اش سبب کشمکش همیشگی بین سوژه و امر آلوده است.

در *ملکه زیبایی لی‌نین*، مورین می‌خواهد از مادرش دور شود اما از طرفی نگران تنهایی و بیماری اوست و در اوج درگیریشان می‌گوید «شاید چند ساعت دیگه به سر بریم وست پورت آگه بارون نیاد ... می‌تونیم واسه خودمون یه دوری بزنیم». (مک‌دونا، ۲۵) یا همان موقع خوراکی مورد علاقه‌اش را برای مادرش می‌آورد. حتی در پایان نمایش، وقتی مادرش را کشته باز هم کنارش است و در لباس مشکی ست، آرام و آهسته دور او می‌گردد. (همان، ۶۵) پاتو که خبردار می‌شود نامه‌اش توسط مگ آتش زده شده، می‌خواهد بیاید و چند لگد حسابی نصیبش کند اما مورین علی‌رغم میل باطنیش از او دفاع می‌کند و با وجود دخالت‌های مادرش معتقد است که باید کنارش بماند: «من باید با این چیزا بسازم». (همان، ۴۳)

در *شازده احتجاب* هم توصیفات متناقضی در ارتباط با پدر شازده یافت می‌شود. او از یک سو امری آلوده است که مرتکب جنایات بسیاری شده اما از طرف دیگر همانند یک انسان ضعیف به تصویر کشیده می‌شود که نمی‌خواهد راه اجدادش را برود اما قدرت این کار را هم ندارد «پدر خیلی کشته اما خوبی پدر در این بود که نمی‌دیده، که جلو روش نبوده، که هر روز نبوده، که یک ساعت و خلاص، یک دفعه دوپست تا پانصد زخمی و کشته.» (گلشیری: ۷۹) در جای دیگری پدر را بسیار مقتدر سوار اسبش توصیف می‌کند «پدر که هنوز داشت روی اسب کهر می‌تاخت ... اسب را نگه داشت و پرید پایین.» (همان: ۲۱)

۳.۱.۶. واژه‌ها و مفاهیم آلوده انگار

شازده احتجاب و *ملکه زیبایی لی‌نین* هر دو حاوی مفاهیم آلوده انگار و آزاردهنده بسیاری هستند که خود به خود امر آلوده را به ذهن متبادر می‌کنند.

در *ملکه زیبایی لی‌نین* فضای دور افتاده کوه، سوختگی دست مگ توسط مورین، عفونت ادراری مگ و ریختن ادرار در سینک ظرفشویی، انبر آماده کنار شومینه به عنوان آلت قتاله که بارها مورد توجه قرار می‌گیرد، لباس سیاه مورین و زغال سرخ همگی نشانه حضور فعال امر آلوده هستند.

در *شازده احتجاب* هم در آوردن چشم گنجشک‌ها، سرفه‌های ناشی از سل موروثی، تصویر دیوارهای بلند، تیک‌تیک آزاردهنده ساعت، صدای عصا و صندلی چرخ‌دار مراد که همواره

قاصد مرگ است، آب لجن‌آلود حوض و ماهی‌های مرده همگی می‌توانند تداعی‌گر وجود امری آلوده باشند.

۳.۱.۷. مرگ

یکی از مفاهیمی که در سراسر این دو داستان جولان می‌دهد، مرگ است که نتیجه‌تعامل با امر آلوده است و قدم به قدم نزدیک می‌شود. در *ملکه زیبایی لی‌نین*، اگرچه مورین با مادرش اختلافاتی دارد، اما در ابتدا باز هم به جایگاه مادری او احترام می‌گذارد «اگر کار سخته من مسهلتو درست می‌کنم از امروز تا قیامت» (مک‌دونا، ۹) اما این امر آلوده (مگ) است که مدام پا پیچ او می‌شود و با یادآوری خاطرات تلخ گذشته، روان او را آشفته می‌سازد؛ از ترس تنهایی تمام برنامه‌هایش را به هم می‌ریزد و با دروغ‌پردازی سبب انزوای بیشتر دخترش می‌گردد. «صدای پای ری که دور می‌شود مگ برخاسته، پیغام روی میز را می‌خواند سپس کبریتی پیدا می‌کند و آتش می‌زند و می‌اندازد توی بخاری». (همان، ۵۶). روند داستان که جلوتر می‌رود علی‌رقم میل مگ، پای پاتو به ماجرا باز می‌شود و اختلافات مادر/ دختری بیشتر می‌شود تا آنجا که مورین حتی در خرید خوراکی هم در صدد آزار اوست «فقط می‌خرم که مادرم رو آزار بدم». (مک‌دونا، ۲۸) مورین وقتی می‌بیند که از خودگذشتگی‌هایش بی‌جواب است و از دخالت‌های امر آلوده خلاصی ندارد خود تبدیل به امر آلوده می‌شود، زمینه بیماری روانی وی نیز در

این امر مؤثر واقع می‌گردد و نهایتاً مرگ مادرش را رقم می‌زند «مگ آهسته آهسته روی کمر به جلو خم می‌شود تا جایی که به شدت به زمین می‌افتد. تکه سرخی از جمجمه‌اش با مقداری مو در کنار سر او آویزان است. او مرده است.» (همان، ۶۷)

در *شازده احتجاب* هم شازده با مرور خاطرات و جنایات اجدادش به عنوان امر آلوده در مقام مقایسه برمی‌آید و می‌فهمد که خودش هم فرق چندانی با آنها ندارد و خودش عین آلودگی است. ظلم‌هایی که در حق فخری و فخرالنسا روا می‌دارد تنها نوع مدرن‌تری از خشونت هستند و روحش را غرق در آلودگی کرده‌اند. او در تلاش است در مسیر سوژکتیویته‌اش از آنها دور شود اما گذشته ره‌ایش نمی‌کند و روح خود را در آلودگی غرق می‌بیند طوری که خلاصی ندارد. شازده که قادر نیست بر آلودگی‌های موروثی غلبه یابد کتاب خاطرات جد کبیر و عکسش را می‌سوزاند و به قمار روی آورده و در جایگاه بازنده همه چیز را از دست می‌دهد و جمله «هیچ وقت نگفت خوبی شازده، هرچه کردم نگذاشت بدن برهنه‌اش را ببینم» (گلشیری، ۹۲) شکست خود را می‌پذیرد و با اعلام مراد، مرگ خود و رهایی از زندگی سراسر رذالت را می‌پذیرد.

۴. نتیجه‌گیری

کریستوا به ادبیات همچون نوعی «برون‌ریزی ذهنی» می‌نگرد که برای به تصویر کشیدن بحران‌های ذهنی و آشفتگی‌های مستور در ناخودآگاه بسیار کاربردی است. وی معتقد است ادبیات می‌تواند

نقش پالایشگر داشته باشد و نه تنها به نشان دادن آلام روحی و تجزیه و تحلیل آنها بپردازد؛ بلکه می‌تواند روان افراد را به طهارت و پاکیزگی نیز برساند. زمانیکه افراد در ناخودآگاهشان چیزی را آلوده بینگارند به طور غیر مستقیم، کلمات، عبارات و توصیفات را به کار می‌گیرند که آلودگی را نمایان کنند یا فضایی متناسب با آلودگی را به تصویر می‌کشند و فرد و امر آلوده را در آن قرار می‌دهند. بدین صورت بدون نیاز به نمایش مستقیم، آلام، تنش‌ها و ناخوشی‌ها از صافی هنر و ادبیات عبور داده می‌شوند و افراد با کمک برون‌ریزی روحشان پالوده می‌گردند. از نظر کریستوا ادبیات آلوده انگار کمک می‌کند که نویسندگان تلخ‌ترین فجایع اجتماعی و بحران‌های جامعه بشری همچون استعمارزدگی و فقر و فساد را به تصویر بکشند. مثل دو داستان شازده احتجاب و ملکه زیبایی لی‌نین که زبان به کار رفته در آنها، به شکل ترکیبی از امر نمادین و امر نشانه‌ای، ویژگی‌های شخصیتی، داستانها و فضایی فاسد و آلوده را شرح می‌دهد. شازده قصد دارد با مرور خاطرات اجداد قسی‌القلبش بگوید که او از آنها جداست اما حقیقتاً با توجه به اعمال شیعی که مرتکب شده این جدایی غیر ممکن است و او نیز خودش به نوعی آلوده است. مورین هم که در خلال گفتگوهایش مدام در تلاش است خود را مظلوم جلوه دهد و از مادرش یک هیولا بسازد، یکباره خوی پلید و البته روان بیمارش را به نمایش می‌گذارد به گونه‌ای که خودش از امر آلوده، آلوده‌تر می‌شود و به راحتی مادرش را به قتل می‌رساند. سوزده‌های هر دو داستان در مسیر هویت یابی خویش و پیوستن به امر پاک، در مسیری قهقرایی،

خودشان به امر آلوده تبدیل می‌شوند. در حین بازنمایی حوادث گذشته، فضای داستان، رنگ‌ها، مفاهیم و الفاظ ناخوشایند هم بر تلخی داستان‌ها می‌افزایند. پژوهش حاضر اثبات می‌نماید که در نظریه آلوده‌نگاری کریستوا، جهان متن ادبی، دنیای درون و برون انسان معاصر را جستجو می‌کند و ادبیات می‌تواند به برون‌ریزی آسیب‌های روحی و حتی طهارت آنها یاری برساند. راوی / سوژه در آثار یاد شده، متن داستان را عرصه‌ای برای طرد امر آلوده در نظر می‌گیرند تا بتوانند ریشه‌های روان زخم‌های خود را بیابند.

منابع

- اکبربالایی، نسیم. اکبری، ناهید. رضایی، رقیه. (۱۳۹۸). «تیپولوژی شخصیت‌های رمان مدرن شازده احتجاج بر مبنای رویکرد نوفریدیسم کارن هورنای». *پژوهش‌نامه مکتب‌های ادبی*, ۳(۷), ۷-۲۰.
- جلوه بورکی، زهرا. مظفری، سولماز. (۱۳۹۹). «خوانش لاکانی شازده احتجاج». *پژوهشنامه جریان‌شناسی شعر و داستان ادبیات معاصر ایران*, ۲(۱), ۷۵-۵۷.
- سلدن، رامان. ویدستون، پیتر. (۱۳۷۷). *راهنمای نظریه ادبی معاصر*. ترجمه عباس مخبر. تهران: طرح نو.
- سیدان، مریم. (۱۳۸۷). «تحلیل و بررسی شازده احتجاج گلشیری با دیدگاه ساختارگرایانه» نقد ادبی، شماره ۴، ص ۵۳-۸۲.

شیروانی، فلاحی، حیدری. (۱۳۹۹). «نقد شالوده شکنانهٔ رمان شازده احتجاب اثر هوشنگ

گلشیری بر اساس نظریهٔ ژاک دریدا». *زیبایی‌شناسی ادبی*. ۱۱(۴۴)، ۵۹-۷۹.

گلشیری، هوشنگ. (۱۳۵۷). *شازده احتجاب*. تهران: ققنوس.

مک‌دونا، مارتین. (۱۴۰۱). *ملکهٔ زیبایی لی‌نین*. ترجمهٔ حمید احیا. تهران: نشر نیلا.

Arya, Rina. (2017). "Abjection Interrogated, Uncovering The Relation Between Abjection and Disgust". *Journal of Extreme Anthropology*, Vol. 1(1): 48-61.

Coward, John (1990). "Irish Population Problems", *Ireland: Contemporary Perspectives on a Land and Its People*, Eds. R.W.G. Carter and A. J. Parker, London: Routledge, pp. 55-86.

Grosz, Elizabeth. (1989) *Sexual Subversion: Three French Feminists*. Allen & Unwin Pty, Ltd,

Karadag, Özlem. (2011). "İki Oyunda 'In-Yer-Face Tiyatrosu' ve Martin McDonagh: *Leenane'in Güzellik Kraliçesi ve Inishmore*' un Yüzbaşı". *Saline: Tiyatro Opera ve Bale Dergisi*, pp. 42-49

Kearney, Richard (1997). *Postnationalist Ireland: Politics, Culture, Philosophy*. London and New York: Routledge

Kristeva, Julia. (1982). *Powers of Horror: An Essay on Trans*. Leon S. Roudiez. New York: Columbia University Press.

- Kristeva, Julia. (1987). *In the Beginning Was Love: Psychoanalysis and Faith* .
Trans. Arthur Goldhammer. New York: Columbia University Pres.
- Kristeva, Julia. (1984). *Revolution in Poetic Language*, trans. Leon S. Roudiez. New York: Columbia University Press.
- Lacan, Jacques. (1977). *Ecrits: A Selection*, Trans. Alan Sheridan. New York. W.W. Norton & company.
- McAfee, Noelle. (2000). *Habermas, Kristeva, Citizen ship, Eithaca* , Cornel university press.
- McAfee, Noelle. (2004). *Julia Kristeva*. New York and London: Routledge.
- Menninghaus, Winfried. (2003). *Disgust: The Theory and History of a Strong Sensation*. trans. Eiland, Howard and Golb, Joel. Albany: SUNY Press.
- Middeke, Martin (2010). "Martin McDonagh". *The Methuen Drama Guide to Contemporary Irish Playwrights*. Eds. Martin Middeke and Peter Paul Schnierer, London: Methuen, pp. 213-233
- Moi, Toril. (1986). *The Kristeva Reader*. New York Columbia Press..
- Oliver, Kelly. (2003). "The Crisis of Meaning". Eds. Lechte, John. and Mary Zournazi. *The Kristeva Critical Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 36-54.
- Payne, Michael. (1993). *Reading Theory (An Introduction to Lacan, Derrida, and Kristeva)*. Oxford Cambridge Blackwell.
- Sjoholm, Cecilia. (2005). *Kristeva and the Political*. First Published by Routledge. Routledge is an imprint of the Taylor and Francis Group.
- Taylor, Imogen. (2009). "Against Abjection". *Feminist Theory*. 10(1): 77-98.

